

Алла КОЗИР

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичної освіти,
хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Стаття розглядає проблему підготовки студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів до розвитку художньо-образного мислення підлітків. Виокремлено значення розвитку музичного мислення: понятійного, логічного, емоційно-образного, практичного, художнього, ейдетичного та ін. Художньо-образне мислення дозволяє творчо поєднати високий інтелект з розвинутою чуттєвою сферою, що допомагає йому викликати в слухацькій аудиторії яскраві образи та асоціації у процесі повноцінного сприйняття музики, на основі самостійно пережитих вражень. Художньо-образне мислення дозволяє творчо поєднати високий інтелект з розвинутою чуттєвою сферою, що допомагає викликати в слухацькій аудиторії яскраві образи та асоціації у процесі повноцінного сприйняття музики, на основі самостійно пережитих вражень. У статті наведено декілька видів образних явищ, а саме: образи сприйняття, уяви, післяобраз та ейдетичний образ. Особистістю художньо-музичної діяльності виділено значення ейдетичного образу, який характеризується суб'єктивним уявленням про предмет (чи композицію з предметів) протягом певного часу після припинення актуального сприйняття, котре має чіткість та деталізацію. Ейдетичні образи знаходяться на проміжному щаблі між чуттєвим сприйняттям та уявою.

Ключові слова: майбутній вчитель музичного мистецтва, учні підліткового віку, розвиток художньо-образного мислення, ейдетичний образ, художньо-музична діяльність.

Основним пріоритетом світової освітньої системи є прогресивне реформування всіх її ланок. Зміни в системі освіти за останні роки зросли до значних масштабів, тому реформування системи навчання вимагає від педагогів уміння перебудуватися в мінливих умовах, вміння застосовувати знання, отримані під час навчання у вищому навчальному закладі в своїй роботі з поколінням, яке представляє нову інформаційну епоху. М.Фуллан визначаючи основні завдання в зв'язку зі зміною парадигми сфери освіти зазначив, що прогресивні процеси пов'язані з безперервним освітою і самоосвітою на протязі всього життя особистості, а також всебічним розвитком задатків і здібностей, як учнів, так і вчителів [6].

У зв'язку з цим, ефективна методична підготовка майбутніх фахівців до роботи з учнями, створення умов максимального розвитку їх художньо-образного мислення є своєчасною і актуальною проблемою. Методична система розвитку цієї компетенції в процесі музичного навчання – це, перш за все, сукупність оптимальних методів і способів, форм і засобів, що застосовуються педагогом в навчальному процесі і спрямованих на творчий розвиток та самостійне музичне мислення. Технологічний рівень порушеної проблеми розкритий в наукових дослідженнях учених Л.Бочкарьова, Л.Виготського, В.Москаленко, Г.Падалки, В.Петрушіна, О.Рудницької та ін.

Вибір пріоритетів розвитку художньо-музичної освіти в контексті світових пріоритетів,

за визначенням Г.Падалки повинен мати мотивацію забезпечення професійної компетентності випускників, яка в сучасних умовах тісно пов'язана з дотриманням принципу культурологічності навчання, а також створення поліхудожнього простору професійної підготовки. Сміслові оновлення художнього навчання, на погляд Г.Падалки, полягає в впровадженні таких основних напрямів, як: забезпечення гуманістичних засад досягнення мистецтва; опори на національні основи художнього розвитку особистості; актуалізацію особистісно-соціальних підходів до навчання майбутніх фахівців; орієнтацію системи художнього навчання на рівноправну взаємодію його елементів; взаємointegraції трьох основних сфер навчальної діяльності студентів: пізнавальної, оцінювальної, творчої [6, 111].

Музика, як одна з важливих граней мистецтва і частина загальнолюдської культури, є специфічною формою невербальної комунікації і служить могутнім засобом художньо-естетичного виховання. На думку Л.Бочкарьова, будь-який музичний твір несе в собі інформацію двох видів: «семантичну (сміслову) – відображену в партитурі твору, і естетичну – пов'язану з процесом сприйняття [1]. Доведено, що учні можуть сприймати лише середню норму одночасного прослуховування музики, без її перевищення.

Постановка цієї проблеми необхідна в зв'язку з тим, що ефективність художньо-музичної роботи, спрямованої на навчання дітей підліткового

віку багато в чому залежить від розвитку музичного мислення майбутнього педагога, від взаємодії спеціальних форм і методів його навчання на вузівському етапі. Побудова науково обґрунтованої методики керівництва розвитком художньо-образного мислення майбутніх учителів, на наш погляд, неможлива без аналізу специфічної природи образів музичного мислення з позиції останніх наукових досягнень. Численні дослідження конкретних видів діяльності призвели до визнання існування у людини різних видів і форм високорозвинутого мислення: понятійного, логічного, емоційно-образного, практичного, художнього, ейдетичного та ін. Художнє мислення, яке властиво діячам мистецтва дозволяє швидко, точно, оригінально виконувати свою професійну діяльність. Музичне мислення є узагальненим, складно опосередкованим і комплексним відображенням дійсності в процесі вирішення конкретних виконавських завдань переведення «духовного змісту матеріальної системи (нотного запису) в художню» [2, 218].

Займаючи особливе місце у структурі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва художньо-образне мислення дозволяє творчо поєднати високий інтелект з розвинутою емоційністю, що допомагає йому викликати в учнівській аудиторії яскраві асоціативні образи при прослуховуванні музичних творів, на основі власних вражень.

Базою цього виду мислення є оперування образами, які виникають при прослуховуванні творів шкільного репертуару. Цей процес вимагає максимальної сформованості методами оперування художньо-музичними компетенціями, адже чим багатший запас накопичених музичних образів, тим більш повно розкривається їх зміст, що створює можливість для інших варіантів їх перетворення. Образом є чуттєва форма психофізичного явища, що динамічно діє у просторі та часі. Образ може бути як чуттєвим (образи сприйняття, уяви), так і раціональним. Він повинен бути найважливішим компонентом дій особистості, орієнтуючи останню у конкретній ситуації, спрямовуючи на досягнення поставленої мети, що розгортає дію у просторі і часі. Повнота та якість образу визначає ступінь досконалості виконаних дій. У процесі реалізації дії вихідний образ може видозмінюватися, накопичуючи у собі досвід практичної взаємодії особистості із об'єктом. Об'єм змісту образів безмежний. У чуттєвому образі може бути втілений будь-який абстрактний зміст; у цьому випадку матеріалом для образу слугують не лише просторово-часові уявлення (зорові, слухові, тактильні, м'язові, вестибулярні тощо), але й внутрішнє мовлення (у вигляді абстрактного поняття чи опису його з допомогою ключових слів) [2].

Образне мислення майбутніх учителів музичного мистецтва проявляється у таких ознаках, як:

самостійність у засвоєнні навчального матеріалу, гнучкість, швидкість, критичність при музично-виконавській діяльності тощо. При проведенні педагогічної практики в роботі вчителя музики (практиканта) необхідно розрізняти сенсорні та мисленнєві образи. Особливо у підлітковому віці єдиним та відправним для них є адекватність відображення в образах об'єктів. У сенсорному образі учня завжди є чималий процент неістотного, несистематизованого, некритичного відчуття. Тоді як у мисленнєвому образі багато ілюзорного, в ньому високий відсоток необхідного й істотного, типового і логічно спресованого, що важливо для розкриття об'єктивних закономірностей. Таким чином поняття образу є актуальним та пов'язаним із такими загально психологічними категоріями як: діяльність, мотив, спілкування. Оперуючи сенсорними образами та мисленнєвими конструкціями, використовуючи різноманітні форми пізнання, людина глибоко проникає в сутність речей та явищ.

У процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до здійснення художньо-творчої діяльності з учнями підліткового віку велике значення має конкретне мислення, яке реалізується у вигляді аналізу та поєднання образів тому, що цей тип мислення є передумовою художньо-музичної творчості. Доречно підкреслити, що образне мислення розвивається, відточується у людей певних видів професійної творчої діяльності (музикантів, артистів, акторів, письменників тощо). Основною змістовою ознакою музичного мистецтва є художній образ, який є специфічним, властивим лише мистецтву, різновидом культурної свідомості. Мислення художніми образами – це сама сутність створення, виконання та сприйняття творів музичного мистецтва.

У цьому контексті образ – це чуттєва форма психофізичного явища, яка має просторову організацію та часову динаміку. Образ за своїм змістом може бути як чуттєвим (образи сприйняття, уяви), так і раціональним; будучи завжди при цьому чуттєвим за формою. Образ є найважливішим компонентом дій суб'єкту, орієнтуючи його у конкретній ситуації, спрямовуючи на досягнення поставленої мети та розгортаючи дію у просторі та часі. Повнота та якість образу визначає ступінь досконалості дії. У процесі реалізації дії вихідний образ видозмінюється, накопичуючи у собі досвід практичної взаємодії суб'єкта з середовищем. Об'єм змісту образів безмежний. У чуттєвому образі може бути втілений будь-який абстрактний зміст; у цьому випадку матеріалом для образу слугують не лише просторово-часові уявлення (зорові, слухові, тактильні, м'язові, вестибулярні тощо), але й внутрішнє мовлення (у вигляді абстрактного поняття чи опису його з допомогою ключових слів) [2, 80].

У психолого-педагогічній науці розрізняють декілька видів образних явищ, серед них: образи

сприйняття, уяви, післяобраз та ейдетичний образ. Образи сприйняття – це відображення в ідеалі зовнішнього об'єкта (сцени), котрий діє на органи чуття людини. Образи уяви – є вигаданими, поданими в уяві, але аналогів у дійсності вони не мають і тому ніколи раніше вони не сприймалися органами чуття. Ейдетична уява – це здатність особистості бачити образ предмету, незважаючи на його фактичну відсутність. При цьому мисленевий образ є точним відображенням реальності, а не реконструкцією з використанням навичок пам'яті. Післяобраз – модифіковане, мимовільне сприйняття примарного об'єкту, котрий нещодавно розглядався за наявності суворо нерухомого погляду. Ейдетичний образ – чітке, детальне, повне уявлення об'єкту (сцени), на протязі деякого часу після припинення його розгляду; відрізняється від після образу незалежністю від рухів очей та стабільністю в часі.

У спеціальному (музичному) значенні поняття образу – це продукт психічної та духовної активності людини. Найфундаментальнішими з них є образи безпосередніх відчуттів. Вони не зникають без сліду з дією зовнішніх подразників, а зберігаються у пам'яті й створюють пласт образів-уявлень. Останні відрізняються від безпосередніх відчуттів певною узагальненістю. Головна прикмета образів-уявлень полягає в тому, що їх можна довільно викликати в пам'яті, порівнювати, поєднувати (асоціювати) з іншими образами, аналізувати. Подібні операції з образами лежать в основі всіх основних видів мислення: емпіричного, науково-теоретичного, містико-релігійного, художнього.

Для здійснення підлітком музично-художньої діяльності велике значення має створення ейдетичного образу, який має характеристики суб'єктивного уявлення про музичний твір (вокальний або інструментальний) протягом певного часу після прослуховування (чи виконання), яке має чіткість та деталізацію. Ейдетичні образи знаходяться на проміжному щаблі між чуттєвим сприйняттям та уявою. Ейдетичний образ є спроектованим образом, який має бути чітким, яскравим та диференційованим за формою. Е.Йенш виокремив два типи ейдетичних образів. Перший з них нагадує розтягнені в часі послідовні образи, які зазвичай

мають колір, додатковий відносно оригіналу. Другий тип нагадує посиленні образи пам'яті. В опис ейдетичних образів входять несумісні характеристики після образу та уявлення пам'яті. Виникнення ейдетичних образів лише після закінчення стимуляції, швидкоплинність та детальна чіткість роблять його схожим на післяобраз. Однак можливість дивитися на різні частини ейдетичних образів та бачити їх з однаковою чіткістю, означає, що ейдетичні образи – це образи пам'яті.

В основі ейдетики лежить напрям оптимізації процесу музичного навчання як учителів музичного мистецтва, так і учнів (особливо підліткового віку), який дозволяє майже не допускати педагогічних похибок, що особливо важливо у підлітковому віці при закріпленні творчих основ сприйняття творів музичного мистецтва. Сутність цього важливого методу полягає в ефективному розвитку образної пам'яті, переживання художньо-музичних вражень і мислення музичними образами [3]. Тому метод ейдетики в процесі музичного навчання має формувати у майбутніх учителів музичного мистецтва асоціативні ряди і емоційно насичений стан на основі емоційного переживання і відчуттів. Тим самим ейдетика спрощує шлях формування виконавської майстерності у майбутніх учителів музичного мистецтва, які здатні ефективно розвивати художньо-естетичне мислення учнів підліткового віку.

У висновках доцільно зазначити, що специфіка музичного навчання майбутніх учителів музичного мистецтва характеризується оволодінням основними професійними виконавськими навичками, детальним усвідомленням всіх виразних засобів музики, які дозволяють створити цілісний музично-художній образ та донести його до учнів. Тому вищезазвані методи доцільно впроваджувати в практику роботи факультетів мистецтв педагогічних університетів. Це допоможе, перш за все, розширити кругозір студентів, дозволить їм краще орієнтуватися в музичній літературі, розуміти різні стилі, на професійному рівні розбиратися в побудові твору і знаходити найбільш ефективні прийоми втілення художньо-музичного образу в практичній діяльності з учнями.

Список використаних джерел

1. Бочкарев Л.П. Психология музыкальной деятельности. – М.: Институт психологии РАН, 1997. – 351 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования /Л.С.Выготский; ред. Г.Н. Шелогурова. – 5-е изд. – М.: Лабиринт, 1999. – 350 с. (Философия риторики и риторика философии).
3. Матюшкин А.М. Загадки одарённости: Проблемы практической психодиагностики /А.М. Матюшкин. – М.: Школа-пресс, 1993. – 128 с.
4. Падалка Г.Н. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
5. Петрушин В.И. Музыкальная психология. – М.: ГИЦ ВЛАДОС, 1997. – 384 с.
6. Фуллан Майкл. Сили змін: вимірювання глибини освітніх реформ /Перек. з англ. Г.Шиян, Р.Шиян. – Львів: Літопис, 2000. – 269 с.

References

1. Bochkarev L.P. Psikhologiya muzykal'noy deyatel'nosti. – M.: Institut psikhologii RAN, 1997. – 351 s.
2. Vygotskiy L.S. Myshleniye i rech': psikhologicheskoye issledovaniya /L.S.Vygotskiy; red. G.N. Shelogurova. – 5-ye izd. – M.: Labirint, 1999. – 350 s. (Filosofiya ritoriki i ritorika filosofii).
3. Matyushkin A.M. Zagadki odaronnosti: Problemy prakticheskoy psikhodiagnostiki /A.M. Matyushkin. – M.: Shkola-press, 1993. – 128 s.
4. Padalka G.N. Pedagogika mistetstva (Teoriya i metodika vikladannya mistets'kikh distsiplin) – K.: Osvita Ukraïni, 2008. – 274 s.
5. Petrushin V.I. Muzykal'naya psikhologiya. – M.: GITS VLADOS, 1997. – 384 s.
6. Fullan Maykl. Sili zmnin: vimiryuvannya glibini osvıtnikh reform /Perek. z angl. G.Shiyan, R.Shiyan. – L'viv: Litopis, 2000. – 269 s.

Алла Козырь. Подготовка будущих учителей музыкального искусства к развитию художественно-образного мышления учащихся подросткового возраста

Статья рассматривает проблему подготовки студентов факультетов искусств педагогических университетов к развитию художественно-образного мышления подростков. Выделено значение развития музыкального мышления: понятийного, логического, эмоционально-образного, практического, художественного, эйдетического и др. Художественно-образное мышление позволяет творчески соединить высокий интеллект с развитой чувственной сферой, помогает ему вызвать у слушательской аудитории яркие образы и ассоциации в процессе полноценного восприятия музыки, на основе самостоятельно пережитых впечатлений. Художественно-образное мышление позволяет творчески соединить высокий интеллект с развитой чувственной сферой, помогает вызвать у слушательской аудитории яркие образы и ассоциации в процессе полноценного восприятия музыки, на основе самостоятельно пережитых впечатлений. В статье приведены несколько видов образных явлений, а спаме: образы восприятия, воображения, послеобраз и эйдетический образ. Личностью художественно-музыкальной деятельности выделено значение эйдетического образа, который характеризуется субъективным представлением о предмете (или композицию из предметов) в течение определенного времени после прекращения актуального восприятия, которое имеет четкость и детализацию. Эйдетические образы находятся на промежуточной ступени между чувственным восприятием и воображением.

Ключевые слова: будущий учитель музыкального искусства, ученики подросткового возраста, развитие художественно-образного мышления, эйдетичный образ, художественно-музыкальная деятельность.

Alla Kozyr. Preparation of future teachers of musical art for the development of artistic and imaginative thinking of adolescents

The article considers the problem of preparing students of the faculties of arts at pedagogical universities to develop the artistic and imaginative thinking of adolescents. The significance of the development of musical thinking is highlighted: conceptual, logical, emotional-figurative, practical, artistic, eidetic, etc. Artistic-figurative thinking allows you to creatively combine high intelligence with a developed sensual sphere, helps it to evoke bright images and associations in the audience's listeners music, based on self-experienced experiences. Artistic and imaginative thinking allows you to creatively combine high intelligence with a developed sensual sphere, helping to arouse bright images and associations in the audience of listeners in the process of full-fledged perception of music, based on independently experienced impressions. The article presents several types of imaginative phenomena, and spam: images of perception, imagination, afterimage and eidetic image. In psychological and pedagogical science, there are several types of figurative phenomena, among them: images of perception, imagination, after image and eidetic image. Images of perception – this reflection in the ideal of an external object, which acts on the organs of human senses. Images of imagination – are fictitious, presented in the imagination, but they do not have analogues in reality, and therefore they have never been perceived by sensory organs before. Aided imagination is the ability of an individual to see the image of an object, despite its actual absence. At the same time, the thinking image is an accurate reflection of reality, rather than a reconstruction using memory skills. Forward image – a modified, involuntary perception of the ghostly object, which was recently considered in the presence of a strictly immobile view. Eidetic image – a clear, detailed, complete representation of the object, for some time after the termination of its consideration; is different from the image of independence from eye movements and stability over time. The personality of the artistic and musical activity emphasizes the value of the eidetic image, which is characterized by subjective ideas about the object (or a composition of objects) for a certain time after the cessation of current perception, which has clarity and detail. Eidetic images are at an intermediate stage between sensory perception and imagination. It is noted that the specificity of the musical training of future music teachers is characterized by mastery of the basic professional performing skills, a detailed understanding of all the expressive means of music that allow creating a holistic musical and artistic image and bring it to the students.

Key words: future teacher of musical art, students of adolescence, the development of artistic and imaginative thinking, eidetic image, artistic and musical activities.